

Een nationale viering

De protestanten waren zich over het algemeen wel bewust van de andere visie van hun rooms-katholieke medeburgers en de daarmee gepaard gaande gevoeligheden. Zij probeerden bij de voorbereidingen van de vieringen de scherpe kanten wat te verdoezelen, de rol van de geuzen werd niet benadrukt, het moest zoveel mogelijk een nationale viering kunnen worden. De katholieken wisten vaak niet wat ze er mee aan moesten. De West-Friese arts/historicus Nuyens verwoordde het probleem als volgt: *‘Wat moest men wel van ons denken, zoo wij dergelijke gebeurtenissen hielpen verheerlijken? Moeten wij de roede kussen, waarmede onze vaders werden gekastijd.’*¹

De bisschoppen gaven weinig of geen leiding of aanwijzingen, in Brabant en Limburg kreeg de herdenking weinig aandacht en de heiligverklaring in 1867 van de in 1572 door de Watergeuzen ter dood gebrachte Martelaren van Gorkum werd sterk benadrukt.

Het begin van de natievorming van de Noordelijke Nederlanden moest het bindende element zijn, maar dat was niet voor iedereen aanvaardbaar. De organisatoren probeerden de nadruk te leggen op al ‘t moois dat na 1572 tot stand was gekomen. De algemene houding van de pers was, dat de katholieken met woord en daad hun goede vaderlanderschap dienden te tonen. Veel katholieken waren, afhankelijk van de lokale situatie, toch wel tot een compromis bereid. Het werd zo een feest voor de protestantse meerderheid waarbij de katholieken uitgenodigd werden. Deze uitnodiging kon moeilijk afgeslagen worden.²

Het werd op veel plaatsen toch wel een soort nationaal feest, gevierd met tot dan toe ongekende massaliteit, soms meerdere dagen durend. Alom waren optochten en vuurwerk, de vlaggen gingen uit, erepoorten verrezen en in veel plaatsen was illuminatie met vetpotjes te bewonderen.

Maar niet overal verliepen de feesten rond 1 april vlekkeloos. Vooral in kleinere steden en op het platteland, met name in het Westland, de Bollenstreek en De Streek en in gebieden waar katholieken en protestanten niet veel contact hadden, ontstonden relletjes en ongeregelheden.

In de Gooi en Vechtstreek verliep het feest zonder al te veel onregelmatigheden. In Ankeveen, ‘s-Graveland en Kortenhoef werd de jeugd door de gemeentebesturen verblijd met feestplaten en boekjes. In Loosdrecht waren opvallend veel huizen versierd. In Naarden moest de burgemeester ingrijpen bij moedwillige mishandeling en vernielingen. In Eemnes waren flinke wanordelijkheden, er werden ruiten ingegooid gepaard gaande met andere onbehoorlijkheden.

Ongeregelheden op 1 april 1872

Ook in Nederhorst den Berg werd gefeest. Er waren erepoorten opgericht en ongetwijfeld zal er flink gevlagd zijn, maar van het feestprogramma is verder niets bekend. Hoe het ook zij, op 1 april trok een groep roomse jongeren tijdens de feestelijkheden door het dorp. Of het nou bewust provocerend gedrag was, of

dat ze uitgedaagd werden door een andere groep, hoe dan ook, het kwam tot schermutselingen en vijandelijkheden. Er werd wat geschreeuwd en gedreigd, gepaard gaand met enige handtastelijkheden. Het liep danig uit de hand. Burgemeester Schottelink, bezig aan de laatste maanden van zijn ambtsperiode, zag zich in ieder geval genoodzaakt om op 8 april een procesverbaal op te maken tegen zeven personen alle van roomse huize, vanwege *'Het te Nederhorst den Berg ter gelegenheid van het op 1 April laatstleden gehouden feest, verwekken van ongeregelheden door een erepoort omver te halen, te dreigen met messen te steken, enz.'*¹³ Dat het procesverbaal zo laat opgestuurd werd kan te maken hebben met gedegen onderzoek naar de feiten of met de aarzeling van de burgemeester om het te versturen. De zeven heren kwamen er genadig vanaf, de zaak werd geseponeerd.

Of bisschop Wilmers van Haarlem gelijk had met zijn opmerking, *'de standjes op de dorpen zijn nogal erg geweest en ik geloof dat zij veelal door beleid van de pastoors hadden kunnen voorkomen worden, is moeilijk na te gaan. Zelf had de bisschop in ieder geval weinig of geen richtlijnen gegeven'*.

Pastoor Ridders zal waarschijnlijk, net als de meeste andere pastoors, overvallen zijn geweest door de militante houding van zijn jeugdige parochianen. De achterban was vaak *'katholieker'* dan de voormannen.²

J. Nolin, *De martelaren van Gorkum*. (atlas van Stolk, Rotterdam)

Rellen rond de kerkwijding

Dat deze zaak veel kwaad bloed zette binnen de protestantse gemeenschap in Nederhorst den Berg bleek 18 jaar later.

Op zondag 24 augustus 1890 kwam bisschop Bottemanne naar Den Berg om de volgende dag de nieuwe kerk aan de Dammerweg in te wijden. Hij werd afgehaald door ruiters vanaf de gemeentegrens bij 't Hemeltje. Een van de ruiters, Gerardus Reijtenbach, werd op weg daarnaar toe van zijn paard gerukt. Hij moest noodgedwongen terugkeren. De erewacht van 29 ruiters begeleidde de prelaat naar het kerkplein. Er werd volop gevlagd, erebogen waren opgericht en het terrein voor kerk en pastorie was met veel groen versierd, terwijl het 's avonds feestelijk verlicht werd. Gerrit van Doorn, deel uitmakend van de erewacht, werd even later ook aangevallen en kwam onder zijn paard terecht. Rijksveldwachter De Die greep de aanvaller vast, maar moest noodgedwongen zijn sabel trekken omdat enige omstanders zich tegen hem keerden. De drieste aanvaller probeerde meerdere ruiters te grijpen, maar hij kon tenslotte in bedwang gehouden worden. De bisschop en zijn gevolg bereikten veilig de pastorie. Het bleef nog lang onrustig in het dorp.

De volgende dag werd de bisschop na de plechtigheden door de erewacht uitgeleide gedaan. In Overmeer werd nog een steen gegooid naar de passerende stoet, waardoor het paard van Anthonie Laagland geraakt en verwond werd, maar de gemeentegrens werd zonder verdere strubbelingen bereikt.

Gedenkplaat b.g.v. de 300-jarige herdenking van de inname van Den Briel, 1872.
De bestorming van de stadspoort door de Watergeuzen.
(Tresling & Co, collectie Nederlands Scheepvaartmuseum)

Jacob de Die had heel wat werk aan het horen van getuigen en het opmaken van procesverbalen. Enige personen verschenen voor de rechter. De drie aanvallers van Gerardus Reijtenbach moesten een gevangenisstraf van 15 dagen ondergaan, degene die Johannes Wiegmans mishandeld had kreeg acht dagen, evenals een inwoner van Weesperkarspel, die betrokken was bij een vechtpartij aan de Dammerweg. De doldrieste aanvaller van Gerrit van Doorn werd bestraft met een boete van f 15,-. Ook de stenengooier in Overmeer, die het paard van Laagland verwondde, moest dat bedrag betalen.⁴

De Standaard wijdde een bericht aan het voorgevallene in Nederhorst den Berg: *'Aan het openlijk huldigen op den publieken weg van een kerkelijk persoon, vooral op zondag, nam de Protestantsche bevolking aanstoot. Er kwam een oploop. Synodalen en dolerenden trokken hierin een lijn en waren een ogenblik hun onderlinge vete vergeten.'* Verder vroeg de schrijver zich af, of het wel zo verstandig was een dergelijk openlijk huldeblijk in een dorp van gemengde bevolking te organiseren en dan nog wel op een zondag, maar *'toch zal elk weldenkende het met ons betreuren, dat de Protestantsche bevolking de eere van haar belijdenis door zulke gewelddadigheden schond.'*⁵

Pastoor Vismans, anders vaak uitgebreid en wijdlopig, noteerde op 15 oktober slechts: *'E.e.a. werd gesproken over het opstootje bij de kerkwijding, wat niemand verwacht had'*.

1872 - 1890

Volgens een verklaring van een van de molesteerders van 1890 waren de protestantse jongeren tot hun daden gekomen uit wraak voor de gebeurtenissen in het dorp op 1 april 1872. Dit zou er op kunnen wijzen, dat zij zich toen beschouwden als de aangevallen partij en de anderen zagen als de aanvallers. 'Oranje' speelde in ieder geval een rol in 1890 bij de ongeregelde heden. Zo trok een groepje van zo'n 16 jeugdige protestanten, sommige getooid met een oranjejerp, tot ongeveer half tien rond in de dorpskom. Aan de Dammerweg kwam het tot een vechtpartij toen enige voorbijgangers op weg naar huis in Weesperkarspel begroet werden met de leus 'Oranje boven'. De passanten stelden dat blijkbaar niet erg op prijs en beantwoordden de begroeting met 'Oranje onder', waarna een fikse vechtpartij ontstond.⁶

De gebeurtenissen zullen ongetwijfeld lange tijd invloed gehad hebben op de onderlinge verhouding tussen de geloofsgemeenschappen. Bij voorkomende oranje feesten na 1872, zoals de viering van het 25-jarig regeringsjubileum van koning Willem III in 1874, vroeg de burgemeester aan de kantonrechter om bijstand van een Rijksveldwachter, want: *'De hier voorgevallene ongeregelde heden bij vroegere feestvieringen nopen mij tot het doen dezer aanvraag.'* Nederhorst den Berg kende in deze jaren een traditie van ongeregelde heden bij volksfeesten.⁷

De r.k. kerk in het dorpsbeeld, ca 1890. (atlas RANH)

In protestantse kringen speelde het gebeuren van 1872 nog lang een rol, bij de katholieken bleef de dag van de kerkwijding gedurende jaren een onderwerp van gesprek.

Noten:

- 1 De Tijd, 18-12-1871.
- 2 Frans Groot, De strijd rond Alva's bril.
Papen en geuzen bij de herdenking van de inname van Den Briel, 1572-1872.
- 3 Arrondissementsrechtbank van Amsterdam. Register van strafzaken 1872. RANH.
- 4 Arrondissementsrechtbank van Amsterdam. Register van strafzaken 1890. RANH.
- 5 Leeuwarder Courant, 4-10-1890.
- 6 Jan Baar, Nu, gij bouwt niet uit weelde, 1990.
- 7 Jan Baar, Jan Veenman, Ruud Bijlsma, Een kansrijk bestaan.
De geschiedenis van drie parochies tussen Gooi en Vechtstreek, 2000.

Het Maarschalkerweerdorgel

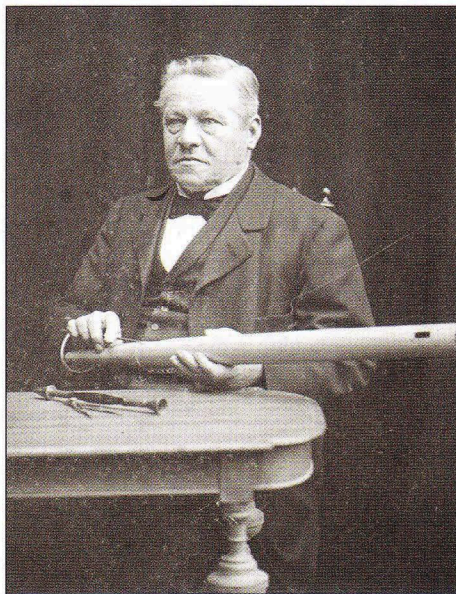
Ton Kuijs

Na een periode van technisch en financieel geharrewar tussen kerkbestuur, architect en aannemer, werd de nieuwe H. Maria Hemelvaartkerk op donderdag 4 oktober 1889 ingezegend. Het was een prachtig gebouw maar het interieur was wel wat sober.

Doch ambities en plannen voor een verdere voltooiing van de inrichting waren er wel degelijk. Zo was de parochie reeds in 1869 een inzamelingsactie begonnen voor een nieuw orgel. Wellicht was dat nog bedoeld voor de oude kerk achter de Voorstraat. Maar met bijdragen van f 0,50 tot f 2,50 per maand van ongeveer 20 parochianen zal het zeker een aantal jaren geduurd hebben voor het benodigde bedrag voor het instrument bij elkaar gebracht was.

Begin 1894 vroeg het kerkbestuur een offerte aan bij de firma Maarschalkerweerd te Utrecht voor een nieuw te bouwen orgel. Waarom bij Maarschalkerweerd? In die tijd bestond het St. Bernulphusgilde, een groep die de Nederrijnse gotiek wilde doen herleven. Het gilde claimde de exclusieve rechten voor het bouwen en inrichten van r.k. kerken binnen het bisdom Utrecht. Er werd hierin samengewerkt met de architect Tepe, de beeldhouwer Mengelberg (de vader van de latere dirigent van het concertgebouworkest), Brom de edelsmid en de orgelbouwer Maarschalkerweerd. Dr. P.J.H. Cuypers werd tot erelid benoemd, ofschoon hij juist de neogotiek aanhing. De reden hiervoor zal de reputatie van Cuypers geweest zijn als belangrijk architect van r.k. kerken, van het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam.

Michael Maarschalkerweerd (1838-1915) was de zoon van de orgelbouwer Pieter Maarschalkerweerd. Pieter leerde het orgelbouwersvak bij de beroemde Bätz en begon zijn eigen firma in 1840. Michael studeerde waterbouwkunde en trad als ingenieur in dienst bij Rijkswaterstaat. Vanaf 1860 werkte hij bij zijn vader en leerde van hem het orgelbouwersvak.

Michael Maarschalkerweerd.

Vader Pieter en zoon Michael tekenden samen voor 175 orgels. Het grootste bouwden zij in 1891 voor het Concertgebouw in Amsterdam.

De instrumenten passen zeer in de traditie van de neogotiek en zijn meer geschikt voor het spelen van de 19e eeuwse romantische werken dan voor de uitvoering van barokmuziek.

Na het overlijden van vader Pieter zette Michael het bedrijf voort en bracht het tot grote bloei. Hij had 20 medewerkers en noemde zich een orgelfabrikant, hetgeen duidt op een meer moderne bedrijfsvoering waarin onder- en toeleveranciers een belangrijke rol speelden. Aan de instrumenten kun je zijn loopbaan aflezen. Het robuuste en het degelijke van de Rijkswaterstaatprojecten vind je terug in zijn orgels.

Hij durfde ook wel iets nieuws te introduceren. Vooral in de z.g. 'tractuur' deed hij baanbrekend werk. De tractuur brengt binnen het orgel de beweging van de toets op de speeltafel over naar het 'luchtkraantje' voor de orgelpijp of voor de keuze van het register.

Dit mechanisme was tot die tijd vrijwel uitsluitend mechanisch uitgevoerd. Dat wil zeggen dat de bewegingen werden overgebracht met lange latten en scharnieren. Dit mechanisme heeft een tweetal nadelen: de toetsen op de speeltafel gaan zwaar (vaak moet de beweging wel over 10 meter overgebracht worden) en na verloop van tijd zijn de scharnieren in het mechanisme zo versleten dat de luchtkraantjes voor de pijpen onvoldoende geopend worden.

Maarschalkerweerd introduceerde de z.g. *pneumatische tractuur*. Hierbij wordt de beweging van de toets op de speeltafel overgebracht naar het 'kraantje' voor de pijp d.m.v. (pers)lucht. De voordelen van dit systeem zijn de lichte toetsdruk en het geleidelijk aanspreken van de orgelpijp. Het nadeel is dat het orgel wat traag wordt. Maar na 80 jaar bleek nog een ander nadeel, maar daarover later.

Op basis van de boven beschreven reputatie, ontving Maarschalkerweerd begin 1894 een aanvraag van het kerkbestuur van de parochie H. Maria Hemelvaart voor een nieuw te bouwen orgel.

Op 24 april 1894 diende Maarschalkerweerd zijn plan of eigenlijk zijn offerte in. Hij bood aan een nieuw te bouwen orgel te plaatsen op het zangkoor, voorzien van twee klavieren en een aangehangen pedaal. De klavieren zijn voorzien van de volgende stemmen:

Hoofdmanuaal ofwel onderklavier:

- 1 prestant 8 voet
- 2 bourdon 16 voet
- 3 roerfluit 8 voet

Positief of bovenklavier:

- 1. viola di gamba 8 voet
- 2. salicionaal 8 voet
- 3. holpijp 8 voet

4 octaaf 4 voet
 5 quint 3 voet
 6 octaaf 2 voet
 7 trompet 8 voet

4. roerfluit 4 voet:

Stomme registers

1. koppeling klavieren
2. ventiel of windlozing

De offerte bevatte een windvoorziening die bestond uit balgen, geplaatst boven op de gewelven en de beweging daarvan vanaf het zangkoor. De benodigde gaten in de gewelven sloot hij uit. Dat moest het kerkbestuur zelf maar doen.

Alles zou gemaakt worden uit de beste materialen. En de prijs was inclusief transport, montage en zes jaar garantie, f 4000,- (een dergelijk orgel zou vandaag de dag ca € 300.000,- kosten).

Na enig onderhandelen werd de opdracht verstrekt. Alleen de balgen kwamen niet boven de gewelven maar gewoon bij het orgel op het koor. De orgeltrapper zou gezellig tussen de zangers op het koor staan.

Het instrument werd in delen per boot vanaf de werkplaats in Utrecht over de Vecht naar de Reevaart vervoerd. Tijdens de montageperiode verbleef het personeel van Maarschalkerweerd in het plaatselijke logement.

In 1896 werd het tot volle tevredenheid opgeleverd. Het werd geen groot instrument maar dat was ook niet nodig. De kerk is niet groot en bij r.k. eredienst wordt weinig luide volkszang gehouden. De gelovigen laten het zingen graag aan het koor over. En voor de begeleiding van het koor is dit orgel ruim voldoende.

Het is daarna vele jaren tot ieders tevredenheid gebruikt tijdens de erediensten. In de jaren vijftig werd het trapmechanisme vervangen door een elektrisch aangedreven windmachine. De orgeltrapper kon naar huis.

Het orgel werd onder andere bespeeld door de volgende organisten:

de heer G.A. Bak	periode 1911-1913
de heer Lustenhouwer	1913-1914
de heer B. Bornheim	1914-1922
de heer Ch. Hageman	1922-1946
de heer H.Haazen	1946-1947
de heer W. Francois	1946-1948
de heer Weijler	
de heer Kees Hageman	1969-1988
de heer Blommesteijn	
de heer Smeenk	
de heer P.Vermeulen	
de heer P. de Hoog	
de heer Buskermolen	
mevrouw Ineke Hamers	1989-tot heden

Eind jaren zeventig van de vorige eeuw ging het echter mis met het orgel. Het klimaat in de kerk fluctueerde enorm: 's zomers koel en vochtig, 's winters door de week koud, in het weekend warm. En dat 80 jaar lang. Een dergelijk klimaat is funest voor houtverbindingen. De houten luchtkanalen van het orgel en de daarin gelijmde loodbuizen gingen luchtlekken vertonen en in november 1979 waren de lekken in de pneumatische tractuur en in de overige houten delen zo groot dat er geen lucht overbleef voor het laten klinken ofwel het spreken van de pijpen. Het orgel viel stil.

Terwijl het kerkbestuur naarstig naar een oplossing zocht, werd een elektronisch orgel gehuurd om het koor tijdens de erediensten te begeleiden.

Het kerkbestuur ontwikkelde een aantal alternatieven voor het defecte orgel, welke varieerde van de aankoop van het ingehuurde elektronische orgel tot restauratie van het Maarschalkerweerdpijporgel. Voor dat laatste werd gekozen echter met een aantal verbeteringen en modificaties die door het kerkbestuur in overleg met enkele adviseurs werden bepaald:

- De pneumatische tractuur wordt vervangen door een elektro-pneumatische tractuur. Dit heeft het voordeel dat het orgel sneller wordt met behoud van het mooi aanspreken van de pijpen. Dit vraagt automatisch om een nieuwe speeltafel. Daar deze dan slechts via een meeraderige kabel met het orgel is verbonden kan de speeltafel op afstand van het orgel geplaatst worden. In het actuele geval zelfs beneden in de kerk. De plaats van de speeltafel kan nu aangepast worden aan de opstelling van het koor.
- Het register bourdon 16 voet wordt van het hoofdmanuaal gehaald en d.m.v. een transmissie bespeelbaar gemaakt op het pedaal. Hierdoor kunnen gelijktijdig drie onafhankelijke melodieën gespeeld worden, één op het bovenklavier, één op het onderklavier en één op het pedaal. De zogeheten 'trio-literatuur' komt zo binnen het bereik van het instrument. Het orgel wordt dan ook zeer geschikt voor concerten, niet alleen in begeleiding, maar ook solistisch.
- De toonhoogte wordt verhoogd naar de moderne standaard van $a = 440$ Hz. Het orgel zal dan ongeveer $1/3$ van een halve toon hoger klinken. Dat zal door de zingende kerkgangers nauwelijks worden opgemerkt. Maar het is noodzakelijk voor samenspel met instrumenten met een vaste stemming zoals fluit en trompet.

Er wordt offerte gevraagd. De Firma Elbertse uit Soest, onder directie van de vroegere meesterknecht van Maarschalkerweerd, J.J. Elbertse, wil het werk voor ca f 40.000,- uitvoeren. Bij deze prijs is rekening gehouden met de zelfwerkzaamheid van een aantal parochianen.

Het Maarschalkerweerdorgel.

Het kerkbestuur gaat fondsen werven. Binnen enkele weken is het budget beschikbaar door giften en leningen van de parochianen. Ook het Prins Bernardfonds draagt bij. De leningen worden weldra omgezet in giften en het werk kon op 24 december 1979 worden aanbesteed.

De zelfwerkzaamheid van de parochianen bestond o.a. uit het bouwen van een steiger, het sjouwen van orgelpijpen, het maken van een aantal eikenhouten luchtkasten, het plaatsen daarin van tientallen elektrische 'luchtkraantjes', solderen van meters kabel en het reviseren van de windmachine.

Pasen 1981 is het orgel gereed en wordt het ingespeeld door Bernard Barteling, de organist van het concertgebouworrel. Hij stelt na afloop enthousiast: "het is een bescheiden maar mooi instrument".

Voor op het orgel prijkt een mooie spreuk *Cantate Domino Canticum Novum* ofwel *Zingt voor de Heer een nieuw lied*. Dat is de afgelopen 110 jaar veelvuldig gedaan door het koor. Maar het Maarschalkerweerdorgel blies zijn partij mee. En het is zeer geschikt en zeker in staat om dat de komende eeuw ook te doen.

Bronnen:

Mr. Drs. Paul Houdijk, 2007, 'Maarschalkerweerd & Zoon in Kerkorgels'.

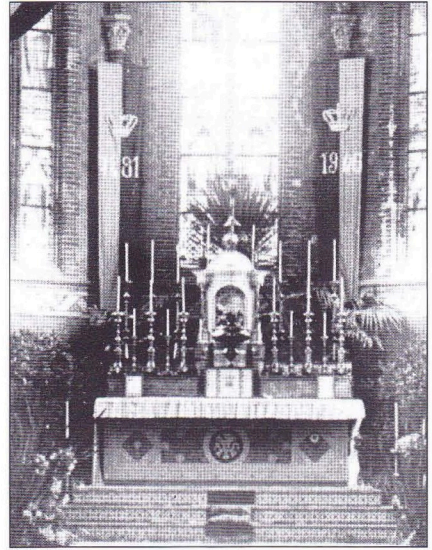
Foto Maarschalkerweerd: Elbertse Orgelbouw B.V.

Het hoofdaltaar in de H. Maria Hemelvaartkerk

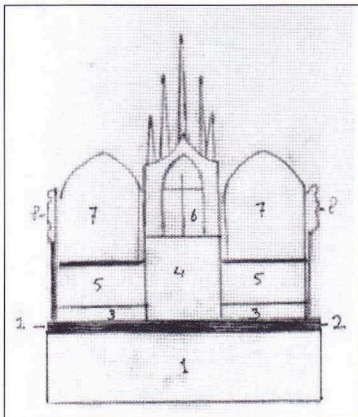
Rob Stalenhoef

Aanvankelijk stond in de nieuwe kerk aan de Dammerweg, het oude altaar van de kerk aan de Voorstraat opgesteld. De tombe en altaarsteen waren reeds geplaatst in 1890 en het altaar was bekleed met de oude houten opstand.

In de jaren 1916-1917 werd het nieuwe hoofdaltaar geplaatst. Hiervoor was reeds een fonds gevormd in 1912, maar in 1916 waarschijnlijk bij gelegenheid van het zilveren priesterfeest van pastoor G. van den Burg, kwam de zaak in een stroomversnelling. Dankzij een bijdrage van f 4000,- door de Processie Broederschap van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart en vermoedelijk een ruime bijdrage van de (bemiddelde) pastoor kon het project gerealiseerd worden. Het zandstenen beeldhouwwerk werd geleverd door de firma F. W. Mengelberg te Utrecht. Deze firma leverde vooral boven de grote rivieren, in het zuiden was de firma Cuyper te Roermond meer actief.

Het hoofdaltaar in 1906.

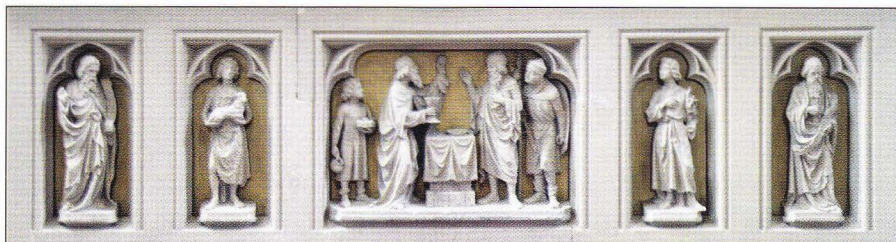
Tekening van het altaar.

Het altaar is opgetrokken in neogotische stijl en bestaat uit de volgende onderdelen:

1. De tombe

De tombe was reeds gemetseld in 1890, in 1917 is het zandstenen antependium geplaatst. In het midden zien we het offer van Melchisedek afgebeeld. Dit was het eerstbeschreven offer van brood en wijn (Genesis 14, 18-24) en als zodanig een vóórafbeelding van het Eucharistisch offer: de H. Mis.

Links en rechts hiervan staan afgebeeld: St. Johannes de Doper en St. Johannes de Evangelist.

Het antependium. (foto Theo van der Zee)

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat deze twee afbeeldingen een eerbetoon zijn aan de eerste pastoor van de parochie, Johannes Smits en zijn zuster Johanna, die tot haar dood in 1851 in Nederhorst den Berg is gebleven en een zeer groot weldoener was van de parochie.

Geheel links en rechts zien we de profeten Jesaja en Maleachi afgebeeld. Beide profeten beklemtonen in het eerste hoofdstuk van hun boek het belang van een innerlijk zuivere altaardienst.

2. De altaarsteen

De tombe wordt afgedekt met de altaarsteen. Deze was ook in 1890 al geplaatst en door de bisschop gewijd. Het is een zware zwartmarmeren plaat versierd met 5 ingehakte kruizen. Deze verbeelden de wonden van Christus. In het midden bevindt zich het z.g. martelarengraf. Hierin zijn relieken van de heiligen Fortunatus en Placidus ingemetseld. Het herinnert aan de beginjaren der kerk toen de eucharistie op de graven der martelaren gevierd werd. Uit eerbied worden op de altaarsteen geen versieringen geplaatst. Daartoe dient de kaarsenbank.

3. De kaarsenbank

Zoals de naam aangeeft, is dit de plaats voor de kandelaars en eventuele bloemversiering. Er staat een tekst op vermeld:

ALTARE PRIVILEGIATUM
QUOTIDIANUM PERPETUUM
*Geprivilegieerd altaar van dag tot dag
in eeuwigheid*

Altare privilegiatum: een altaar waaraan het dagelijks en altijd durend voorrecht werd verleend, waarbij de priester die het misoffer opdraagt tot intentie van een overledene een volle aflaat verdient ten gunste van de ziel van de betreffende overledene.

Dit voorrecht werd meestal op het altaar zelf vermeld. Het werd verleend door Mgr. Bottemanne bij gelegenheid van de kerkwijding in 1890. Het privilege werd

verleend aan altaren in bijzondere kerken. In ons geval omdat het kerkgebouw een 'broederschapskerk' is van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart.

4. Het tabernakel

In het midden van het altaar bevindt zich het tabernakel. Dit is een kastje waarin de geconsecreerde hosties worden bewaard in een ciborie (kelk met deksel). Als teken van deze aanwezigheid brandt de godslamp, een altijd brandend kaarslicht. De deuren van het tabernakel zijn bedekt met vergulde koperen platen. Deze zijn waarschijnlijk rond 1930 aangebracht. Links zien we hierop afgebeeld een vis met een mand brood op zijn rug, een verwijzing naar de 'wonderbare broodvermenigvuldiging' dus voedsel voor allen. (Joh. 6, 1-5). De rechterdeur toont ons de pelikaan die zijn jongen met eigen bloed voedt, een verwijzing naar de offerdood van Christus. Het atelier Kloosterman uit Tilburg leverde deze deurversiering. Onder de koperen platen gaat een beschildering schuil, aangebracht tijdens de bouw van het altaar door de kerkschilder Nicolaas Poland in dienst bij de fa. Mengelberg. De tekst op de beschildering luidt:

Qui manducat hunc panem vivet in aeternum:

Wie dit brood eet zal leven in eeuwigheid.

De grote letters zijn de alfa en de omega, eerste en laatste letter van het Griekse alfabet, hier van toepassing op Christus, die het Begin en het Einde is.

Links: de tabernakeldeur
(foto Theo van der Zee)

Rechts: de schildering van Poland.
(foto J. van der Meer)

5. De Evangelisten

Naast het tabernakel worden de vier Evangelisten verbeeld: Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes. Zonder hun geschriften zou het evangelie, de blijde boodschap zich niet verspreid hebben, Wie schrijft, die blijft.

6. De expositietroon

Boven het tabernakel bevindt zich de z.g. expositietroon. Hierin werd tijdens het lof, aanbiddingsfeest of veertigurengebed de monstrans met de heilige hostie uitgestald. Op andere tijden staat daar een kruisbeeld. Het huidige kruisbeeld stamt uit 1917. Aan beide zijden van de expositietroon bevindt zich het retabel.

7. Het retabel

Op deze beide altaaropstanden zien we aan de linkerkant afgebeeld de ten hemelopneming van Maria en rechts de kroning van Maria door haar Zoon.

In 1811 werd de parochie door pastoor Smits op zijn verzoek onder schutse van Maria gesteld onder de titel van 'MARIA HEMELVAART'.

Deze benaming is theologisch onjuist. Maria voer immers niet zelfstandig ten hemel, maar werd in de hemel opgenomen. Overigens wordt dit feit nergens in de bijbel vermeld. Het geloof van de ten hemelopneming stamt reeds uit de oudheid. In 1950 werd dit geloofsgegeven door paus Pius XII middels een dogma voor katholieken verplicht gesteld. Pastoor J. Groot kon bij dit feest in Rome aanwezig zijn dankzij een gift van zijn parochianen.

Wij zien Maria boven de graftombe. Op de tombe zien we rozen afgebeeld, het apocriefe verhaal vertelt ons dat de apostelen na de dood van Maria haar graf openden en dit toen gevuld vonden met welriekende bloemen. Dit verhaal wordt ook verbeeld in het grote Mariaraam in de zuiderdwarsbeuk van de kerk. Het feest van de Ten hemelopneming van Maria, 15 augustus, werd en wordt jaarlijks met grote luister gevierd.

Op het rechterdeel van het retabel is de kroning van Maria door haar Zoon te zien. Dit is natuurlijk geen fysiek gebeuren, maar er wordt mee uitgedrukt dat Maria deelt in de heerlijkheid van haar verrezen zoon. Wij mogen deze verheerlijking ook herkennen in het strijdlid van Maria, het Magnificat (Lucas 1, 46-55):

*Mijn ziel prijst en looft de Heer,
Mijn hart juicht om God, mijn redder
Hij heeft oog gehad voor mij
Zijn minste dienares.
Alle geslachten zullen mij
voortaan gelukkig prijzen.*

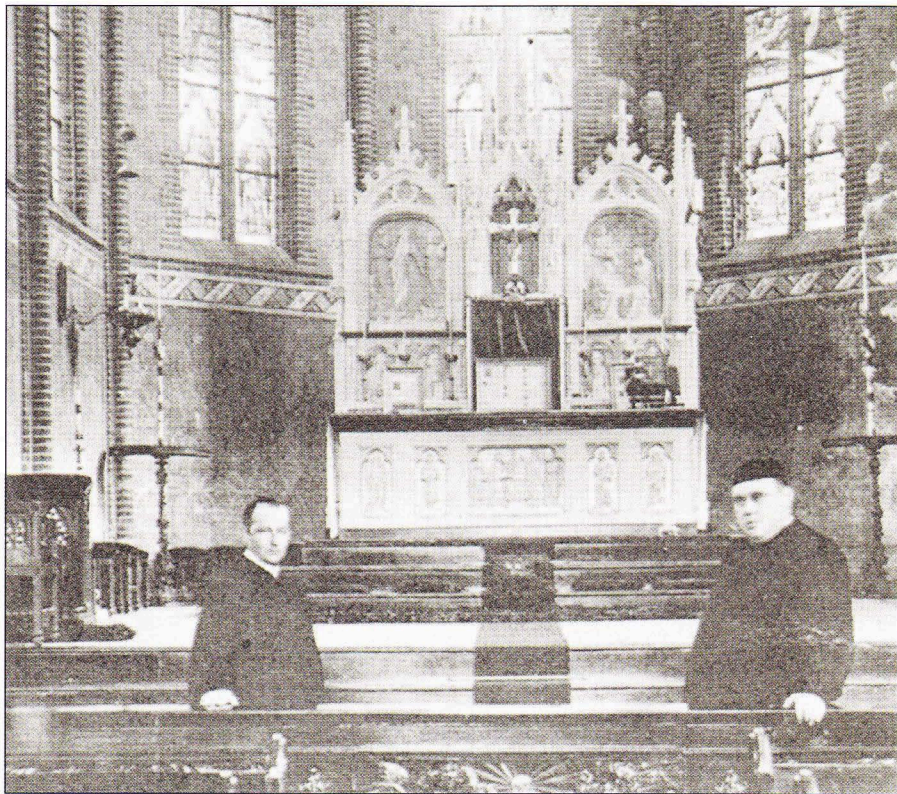

Ten hemelopneming van Maria. (foto J. van der Meer)

8. De patroonheiligen

Links en rechts aan de zijkant van het altaar staan twee heiligenbeeldjes. Links staat het beeldje van St. Paulus, de patroon van Paulus Bernardus Vismans, de bouwpastoor van het huidige kerkgebouw. Hij was pastoor in Nederhorst den Berg van 1871 tot zijn dood in 1899.

Rechts staat het beeld van St. Joris met de draak. Joris is de doordeweekse naam van Georgius, de patroon van Georgius Wilhelmus van den Burg. Onder zijn pastoraat werd dit altaar gebouwd. Hij was hier pastoor van 1907 tot aan zijn dood in 1927. Beide pastoors werden op het kerkhof naast de kerk begraven.

Pastoor van den Burg (rechts) poseert voor het nieuwe altaar.

Gegevens:

Nieuwe Bijbel Vertaling.

J. Baar, Nu gij bouwt niet uit weelde-1990.

R. Stalenhoef, Het hoofdaltaar in de H. Maria Hemelvaartkerk-2006.
Rijksarchief Noord-Holland te Haarlem.

Kees Dunselman, schilder van de kruisweg

Jan Baar

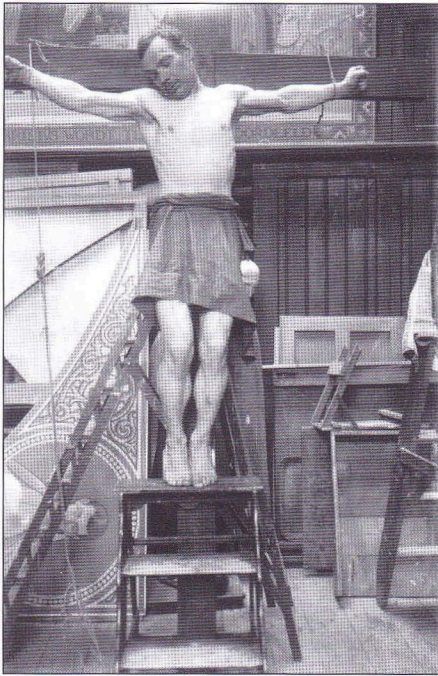
Cornelis Albertus Dunselman, roepnaam Kees, werd op 11 oktober 1877 geboren in Den Helder als laatste in een gezin van 9 kinderen.

Hij kreeg zijn opleiding aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid en de Rijksacademie in Amsterdam en ontwikkelde zich tot kerk- en portretschilder. Zijn oudste broer Jan (1863-1931), 15 jaar ouder, een kerkschilder van naam en faam, was zijn grote voorbeeld en leermeester. Kees trouwde in 1907 met Catharina Jacoba Maria Muter. Zij kregen acht kinderen. Hij overleed te Amsterdam op 14 maart 1937 in de ouderdom van 59 jaar. Voor zijn verdiensten werd hij bij gelegenheid van zijn zilveren huwelijksfeest in 1932 benoemd tot Ridder in de Orde van de H. Gregorius de Grote.

Kees en Jan Dunselman, kinderen uit een rooms gezin, werkten in een periode waarin het leven van rooms-katholieke Nederlanders praktisch in alles bepaald werd door het geloof.

Na 1853, het jaar van het herstel van de Hiërarchie, werd het katholieke volksdeel zich meer en meer bewust van de achterstand op vele terreinen. Het duurde enige tijd voordat de schuilkerkmentaliteit overwonnen was. Daarna verrezen er overal nieuwe neogotische kerken, liefst met hoge torens. Architect Pierre Cuypers was de grote man van deze herleving van de gotiek, de bouwstijl van de middeleeuwse kathedralen. Deze kerken moesten voorzien worden van kerkmeubilair, beeldhouwwerken, decoraties, versieringen en andere kunstwerken. In het begin ontbrak nog veelal een eigen stijl, maar rond 1890 kwam er een beweging op, die vanuit een religieus beleven een meer eigentijdse stijl ontwikkelde. Via het tijdschrift van de katholieke kunstkring *'De Violier'* konden de ideeën verspreid worden. Het doel van de vereniging was de verheffing van de kunst en de bevordering van smaak en gevoel voor de kunst. De moderne kunstenaar mocht zich van meerdere stijlen en uitdrukkingsmiddelen bedienen. Jan was een van de oprichters van *'De Violier'*, Kees werd pas in 1906 lid. Verder was hij lid van de in 1839 opgerichte vereniging voor kunstenaars en kunstlievende leden *'Arti et Amicitiae'* en van het Algemeen Kristelijk Kunstenaarsverbond (AKKV).

De gotiek werd niet meer als alleen zaligmakend ervaren, er waren andere mogelijkheden die de kunstenaar ter beschikking stonden om zijn roeping waar te maken. De richting in de kunst waardoor de gebroeders Dunselman zich aangesloten voelden, vond de inspiratie in de liturgie en de stromingen vóór de gotiek, zoals de vroegchristelijke kunst. Zo kwamen ze met strenge en gestileerde vormen tot een monumentale stijl. Rond 1920 vond er een vernieuwing van het geloofsleven plaats. Er werd gestreefd naar meer beleving en spiritualiteit.

*In het atelier van Kees Dunselman.
Een model aan het kruis.*

Kunstenaars gingen zich vrijer opstellen, ook in de keuze van hun onderwerpen.

Het werk van Jan Dunselman is wat spontaner, persoonlijker en realistischer dan dat van zijn jongere broer. Het religieuze werk van Kees bleef traditioneel, zonder veel fantasie, maar wel met een hechte compositie. Zijn portretschilderingen tonen meer emotie. In zijn muurversieringen met bloemmotieven, die in veel kerken werden toegepast, wordt de Art Decostijl van die tijd zichtbaar.

De broers hebben veel samengewerkt en zullen elkaar beïnvloed hebben. Het werk van Kees wordt nog regelmatig verward met dat van Jan, zijn leermeester. Kees bleef altijd enigszins in de schaduw van zijn bekende broer staan. Het onderzoek naar het oeuvre van Kees is dan ook veel minder vervolgd dan dat van het werk van Jan.

De eerste grote opdracht, het schilderen van 14 kruiswegstaties, kreeg Jan Dunselman in 1891 voor de Sint Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade in Amsterdam, gebouwd tussen 1884 en 1887 door architect Bleijs. In 1898 was het werk gedaan. Na 1912 volgden nog vele opdrachten om het interieur van deze neobarokke kerk te verfraaien. Broer Kees werkte ook mee aan de interieurschilderingen van de Nicolaas.

Wat de Nicolaaskerk was voor Jan, werd de kerk van Onze Lieve Vrouw van de Allerheiligste Rozenkrans aan de Jacob Obrechtstraat in Amsterdam-Zuid voor Kees. Onder leiding van de architecten Jan Stuijt en Jos Cuypers werd er aan de overwegend neoromaanse basiliek gebouwd van 1909 tot 1911. Jan en Kees Dunselman waren in die jaren veel gevraagde kerkinterieurschilders. Kees kreeg de opdracht voor deze nieuwe kerk. Misschien gaf het feit, dat hij parochiaan was de doorslag. Hij ontwierp de hele beschildering van de kerk. In 1912 begon hij met de kruiswegstaties. De figuren zijn heel precies, statisch en in eventuele compositie neergezet. Perspectief ontbreekt haast helemaal. Na de voltooiing van de staties kon Kees doorwerken aan de verdere decoratie en drukte daarmee zijn stempel op de inrichting van de 'Obrecht'. In 1925 moest hij noodgedwongen stoppen met zijn werk. De nieuwe pastoor gaf Dunselman zijn congé

om jongere kunstenaars met frisse ideeën, zoals Matthieu Wiegman, Mary Andriessen en Albert Servaes, een kans te geven. Kees werd te ouderwets bevonden, hij mocht zijn werk niet afmaken.

De gebroeders Dunselman werkten vanaf 1923 ook aan het interieur van de door Cuypers gebouwde neogotische kerk 'De Liefde' aan de Bilderdijkstraat. De kerk werd ingewijd in 1885 en gesloopt in 1990.

Werk van Kees Dunselman is te vinden in Edam (kruisweg), Nes aan de Amstel (muurschilderingen), Oude Tonge (muurschilderingen), in de Onze Lieve Vrouwe Hemelvaartkerk in Den Haag (kruiswegstaties) en in Noordwijk, De Zilk, Oudewater en Loosduinen.

*Kruisweg in Nederhorst den Berg: Veronica droogt het gelaat van Jezus af.
(foto Bert Hilberts)*

In 1902 kreeg Kees Dunselman van pastoor Geenen de opdracht tot het vervaardigen van de kruiswegstaties voor de Mariakerk in Nederhorst den Berg. Zeer waarschijnlijk heeft Vismans de eerste contacten gelegd met de schilder, want de bouwpastoor hechtte vanaf de voltooiing van zijn kerk veel waarde aan de verfraaiing van het interieur. Het is wel zeker dat Geenen, die in 1899 de overleden pastoor Vismans was opgevolgd, zich goed heeft laten informeren over het werk van Kees. Dankzij vele geldelijke bijdragen van leden van de Processie Broederschap van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart, die de kerk als hun Broederschapskerk beschouwden, kon het werk gegund worden. Directeur van de 'Processie' was pastoor Geenen. De helft van de kruiswegbegunstigers was parochiaan, de anderen waren leden van elders.

De staties werden geschilderd in het atelier in zijn woning aan de Willemsparkweg in Amsterdam. De afbeeldingen zijn geschilderd op een soort linoleum, maar dan wel op de achterkant ervan, een betrekkelijk nieuw procédé. De afmeting van een statie is ongeveer 2 meter bij 1 meter.

Het atelier van Kees Dunselman in bedrijf.

De eerste statie was in 1902 gereed, de laatste waarschijnlijk in 1908. Of een afbeelding in de kerk geplaatst werd als deze af was, of dat ze alle 14 tegelijk geplaatst werden in 1908 is niet duidelijk. De reeks staties wordt geopend en gesloten met kleinere afbeeldingen uit het Oude Testament. De eerste statie wordt geflankeerd door het offer van Kain en Abel en dat van Abraham en Isaak, de veertiende statie door een afbeelding van Jonas, die overboord gezet wordt en die van de zwaar getroffen Job op de mesthoop. De prijs van een statie was f 150,-. Volgens de Rekening en Verantwoording van die jaren is in totaal een bedrag van f 1871,81 voor de Kruisweg binnengekomen.

In 1961 oordeelde het kerkbestuur dat twee staties gerestaureerd moesten worden, er waren grote gaten in gekomen. De overlevering wil, dat de koster bij verduisteringswerkzaamheden tijdens de oorlog zijn ladder tegen de schilderijen gezet zou hebben. Vooral de tiende statie, *'Jezus wordt van zijn klederen beroofd'*, was zwaar beschadigd. Het linoleum was helemaal verdroogd en hele stukken waren verdwenen. De Amsterdamse restaurateur Willy C.J. Cock werd bereid gevonden het herstel te verrichten voor f 350,-. Maar het werk viel zo tegen, het doek brokkelde onder zijn handen af, zodat hij het bedrag verhoogde tot f 500,-. Als hij alles van te voren geweten had, zo berichtte hij het kerkbestuur, dan was hij er nooit aan begonnen. Het was de bedoeling dat de schilderijen weer in de kerk te zien zouden zijn bij de viering van het 150-jarig bestaan van de parochie in september 1961, maar dat lukte niet. Op 22 februari 1962 konden de gerestaureerde achtste statie, *'Jezus troost de wenende vrouwen'* en de tiende weer op hun plaats aangebracht worden. *'Deze ergernis is dus nu uit de kerk weggenomen'*, noteerde pastoor Peereboom in het Liber Memorialis. Dankzij de milde giften van de parochianen.

Erg lang hebben de parochianen niet van de herstelde passie kunnen genieten. Wanneer precies is niet duidelijk, maar rond 1970 verdwenen de 14 staties uit de kerk tengevolge van de *'tweede beeldenstorm'*, de beweging die streefde naar

versobering in de liturgische uitingen in de kerk. De werken werden ergens op zolder opgeslagen.

In 1986 kwam tot uiting dat de beelden van de kruisweg toch wel gemist werden. Het kerkbestuur ging er aanvankelijk vanuit dat de oude staties niet meer te herstellen waren. Een parochiaan had er wel een flink bedrag voor over als de lege muurvakken weer gevuld werden met de afbeeldingen van de lijdensweg van Jezus. Ondanks dat een oproep tot meer toezeggingen weinig respons opleverde, werd besloten de oude schilderijen te herstellen en hun plaats weer terug te geven.

De totale kosten zouden uitkomen op f 2250,-. De tiende statie was echter dusdanig beschadigd dat ze niet meer te redden was. Joop van Huisstede (1922-2000), een van origine Bergse kunstschilder/beeldhouwer/restaurateur, kreeg de restauratieopdracht. De vernielde afbeelding schilderde hij opnieuw in de stijl van Dunselman. Hij hield zich goed aan de opdracht, maar het verschil is uiteraard wel te zien. Uiteindelijk kwamen de totale kosten uit op f 5475,-; het kerkbestuur hoefde de kerkenkas praktisch niet aan te spreken. Het zal veel parochianen deugd gedaan hebben dat de vertrouwde beelden met Pasen 1987 de kerkmuren weer sierden.

De laatste jaren stijgt de waardering voor het werk van Kees Dunselman. De Stichting Museum Amstelkring 'Ons Lieve Heer op Solder' in Amsterdam beheert de collectie nagelaten tekeningen en ontwerpen van de schilder van de kruisweg in Nederhorst den Berg.

Gegevens:

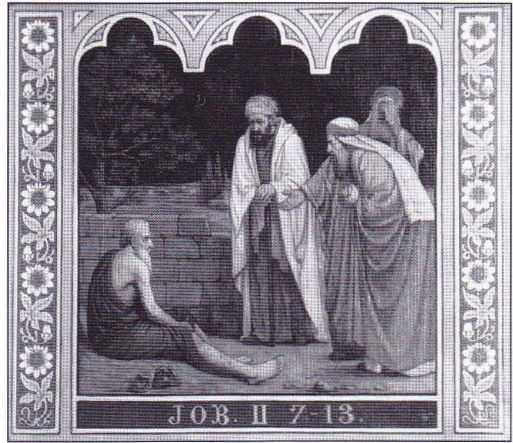
Marjan Dunselman. De Gebroeders Dunselman, Kerkschilders (2004).

Robert Schillemans. Een 'Kathedraal' aan het IJ. De restauratie van de Sint Nicolaaskerk voltooid.

In: Bulletin. Stichting Vrienden van Museum Amstelkring 'Ons Lieve Heer op Solder' (1999).

Liber Memoriales. Parochie H. Maria Hemelvaart Nederhorst den Berg.

Archief RK Parochie H. Maria Hemelvaart.

Kruisweg in Nederhorst den Berg: Job op de mestvaalt. (foto Theo van der Zee)

Zorg om de armenzorg

Gerard Baar

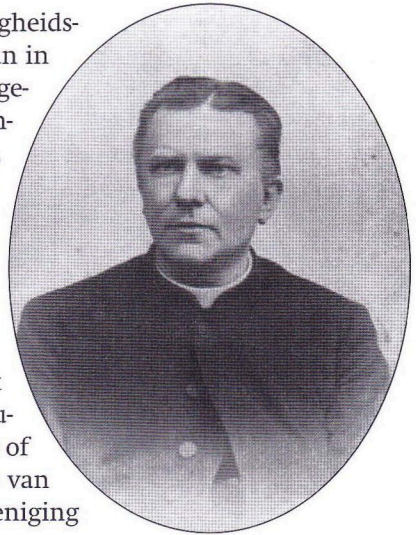
De armenzorg was problematisch bij de rooms-katholieken omdat ze, in tegenstelling tot de hervormde diaconie, heel weinig bezittingen hadden waaruit gelden vrijgemaakt konden worden. Het kerkbestuur was afhankelijk van de goedgeefsheid van de gelovigen, zodat een stabiel beleid heel lang toekomstmuziek bleef.

In 1855 kwam er een armbestuur tot stand dat onafhankelijk van het kerkbestuur functioneerde, de pastoor fungeerde als commissaris. Het schafte de wettelijke huis-aan-huiscollectes af, daarvoor in de plaats kwamen collectes onder de zondagse missen. Langzaam vermeerderde het kerkelijk bezit door giften en legaten. Overledenen schonken bij testament af en toe een som geld aan de armen, terwijl later in de eeuw ouder wordende mensen hun onroerend goed bij leven aan de kerk gaven. Zij bedongen dan tot aan hun dood een jaarlijks uit te keren bedrag. De winst die de kerk dan zou maken, hing af van de tijd die haar begunstigers nog restte op dit aardse. Bovendien bevatte de overeenkomst zo goed als altijd een clause dat er na overlijden een flink aantal missen gelezen moest worden voor het zieleheil van de weldoeners. Dat nam de geestelijkheid graag op de koop toe.

De bisschop benoemde eind mei 1871 Paulus Bernardus Vismans, vicaris (plaatsvervanger van de bisschop) te Veere, tot pastoor van de H. Maria Hemelvaart. Over zijn daadkracht viel niet te twisten. Hij loste in Veere rond 1866 een munitie-rij onder polderwerkers op, waarvoor de man een hoge onderscheiding kreeg. Vismans drukte, hoewel lang niet altijd aanwezig, gedurende 28 jaar zijn stempel op de parochie. Het was een eigengereid persoon, die het zijn superieuren niet gemakkelijk maakte, maar hij bracht ook veel goeds tot stand.

Hij richtte begin 1872 de naaivereniging '*Kinderen van Jezus en Maria*' op, teneinde de armen buiten de armenkas om iets extra's te geven. Hij vond jonge vrouwen bereid iedere maand de deuren langs te gaan om centen bij elkaar te bedelen voor de aankoop van stoffen, waaruit kleding voor behoeftigen gemaakt kon worden. De presidente, mevrouw G. van Dijk, kocht ieder jaar eind mei de benodigde stoffen van het bij de pastoor in bewaring gegeven geld. De meisjes legden achter de naaimachine hun hele ziel en zaligheid in het maken van kleding in alle maten. Vismans bekeek, wel in overleg met de presidente, wie er in aanmerking kwam voor iets nieuws. De meisjes namen de maat en in december konden dan de uitverkorenen op de pastorie hun nieuwe kleertjes komen passen en meenemen. Kinderen uit arme gezinnen mochten bij hun eerste heilige

communie eenmalig, gestoken in liefdadigheids-pakjes of jurkjes van dezelfde snit, vooraan in de kerk zitten. Na dat feest moesten ze gewoon weer, zoals altijd, bij hun ouder(s) achterin de kerk in de armenbanken zitten. Wanneer er genoeg geld in kas was, deelde de naaivereniging dekens uit. In 1883 gaven ze er twee van de 53 die er te verdelen waren aan de weduwe Baar, die twee zoon-tjes had. Zonder die dekens had mijn opa misschien op latere leeftijd niet kunnen mopperen over het stigmatiserende effect van het doen van zijn eerste heilige communie met wel tien andere in dezelfde jurkjes of broekjes gestoken kindertjes. In het jaar van Vismans' overlijden (1899) hield de naaivereniging op te bestaan.

*Pastoor P.J. Geenen (1899 - 1908),
criticaster van pastoor Vismans.*

Vismans zag zijn droom, een nieuwe kerk, in 1890 verrijzen. Na de bouw en de jaren daarop rezen er herhaaldelijk problemen, omdat het natuurlijk veel geld kost om iets wat mooi is ook mooi te houden.

De bisschop had zo zijn bedenkingen over de manier waarop de pastoor geld aan zijn broederschap verdiende en maakte tevens bezwaar tegen zijn handel in geneeskrachtige heelmiddelen. Hij noemde het net geen kwakzalverij. De pastoor wuifde alle kritiek weg en ging rustig door op de ingeslagen weg. Niemand kon hem van zijn streven tot algehele verfraaiing van zijn Mariakerk afhouden. Andere zaken, waaronder het onderhoud, schoof hij op het bordje van de parochianen. In principe draaiden de boeren en de weinige middenstanders voor de kosten op, de rest was al blij als er wat te eten was.

Het arbbestuur kreeg in de jaren voor de komst van Vismans haar zaakjes zodanig op de rails, dat het zelfs in 1870 geld kon lenen aan het met tekorten kampende kerkbestuur. Solide beleggingen in o.a. Oostenrijkse en Russische aandelen, naast het bezit van effecten, zorgden voor continuïteit in het bijstaan van de armen. Toen in de jaren tachtig van de 19e eeuw hun aantal toenam, sprong het Warinfonds van de hervormden ook voor de katholieken in de bres. De weduwe Baar en aardig wat anderen ontvingen gedurende de winterperiode een gulden in de week uit dat fonds. Zo lenigden de dames Warin de hoogste nood voor iedereen in het dorp. Ik kan mij voorstellen dat de dames zich na 1890 wat teleurgesteld voelden, want de overlevering wil dat ze sinds dat jaar altijd in de herfst naar Amsterdam vertrokken. Ze schenen er niet tegen te kunnen de hele

winter tegen het pronkstuk van Vismans aan te moeten kijken. Ze waren het niet helemaal eens met de gang van zaken.

In 1897 werd het ernst. Na de plotselinge dood van een lid van het armbestuur bleek dat de armenkas kampte met een tekort van f 500,-, een niet te verwaarlozen bedrag. Vismans wilde effecten verkopen om het gat op te vullen. Hij verwoordde zijn plan de campagne in een brief aan de vicaris-generaal van de bisschop. In zijn antwoord bleek deze, door de regels heen te lezen, des duivels. Hij memoreerde aan een '*scrupuultje*' (een soort dreigbrief) dat hij gekregen had van een geestelijke, waarin deze schreef dat hij zich niets aantrekt van het armbestuur en dacht wanneer hij zijn zin niet kreeg, maar net te gaan doen als '*pastoor V. te N.*'. Er zat voor Vismans dit keer niets anders op dan het door de bisschop opgelegde dictaat uit te voeren. Dat hield in: een buitengewone collecte op de tweede zondag van de vasten, inkrimping van de zomerbedeling (eventueel over te dragen aan de burgerlijke gemeente) en onder geen enkel beding waardepapieren verkopen. De vicaris-generaal bedong tevens dat het armbestuur, tegen een zo laag mogelijke rente, tijdelijk zoveel geld opnam als na de collecte nodig bleek om het kastekort te dekken. Binnen vijf jaar moest dit bedrag terugbetaald worden.

De dames Warin.

In een latere brief aan de 'Zeer Eerwaarde Deken' van Ouderkerk aan de Amstel beklagt de pastoor zich in alle toonaarden. Zijn armmeester Bernard Bak had te kennen gegeven dat hij zijn functie neer wilde leggen vanwege de algehele toestand. Tevens verlangde de man zijn geld terug. Vismans bewoog hem en aarde om hem van zijn voornemen af te brengen, omdat

hij de bij de bijzondere collecte opgehaalde f 130,- hard nodig had om het jaar door te komen. Hij was bang dat met Bak het hele armbestuur af zou treden, zodat de zaak nog gecompliceerder zou worden. Verder probeerde Vismans zich in te dekken door te schrijven dat de dames Warin per jaar f 70.000,- uitdeelden, waarvan weliswaar het meeste in Amsterdam, maar dat de armen hier ruimschoots uit het liefdadigheidsfonds van de dames konden putten. De protestantse armen waren volgens hem rijk door buitengewoon hoge giften, terwijl de roomsen ook aardig wat meekregen van de vrijgevigheid van de Warins. Dit gegeven trok volgens hem steeds meer armen naar Nederhorst den Berg waardoor zijn armbestuur in de problemen raakte. Bovendien had de parochie zes boeren

verloren, hetgeen een flinke aderlating op de inkomsten betekende. Hij verweet de gemeente dat een roomse nooit een partje kreeg of vooruitgehopen werd, 'dat kent men niet'. Hij besluit zijn brief met de woorden dat het in Den Berg geen pretje is om armmeester te zijn.

*Huisjes van het Armbestuur aan het begin van de Torenweg
net voorbij het kerkhof van de Hervormde Kerk.*

Als de nood het hoogst is, is de redding nabij. Laat nou toevallig het lot op de jaarlijks af te lossen leningen aan de kerk op nummer 39 vallen! Het betrof een lening van het armbestuur aan de kerk. Vismans schreef opgelucht aan de deken dat de zaak opgelost was, waarop deze terugschreef dat hij akkoord ging, maar zich verwonderde over het feit dat juist nu die kerklening van f 500,- uitgeloot was. Eigenlijk kwam het hem wat verdacht voor, maar de armenkas was gelukkig weer op orde.

De begrafenis van pastoor Vismans in 1899 liet zien dat hij ondanks alles zeer geliefd was. Gelovigen kwamen van heinde en verre naar het afgelegen Nederhorst den Berg om hem de laatste eer te bewijzen. De man stierf zo goed als arm want hij had veel eigen geld uitgegeven aan zaken ter ere Gods, waarvan veel nog altijd getuigt in de H. Maria Hemelvaartkerk. Per testament vermaakte hij zijn laatste geld gelijkelijk aan de kerk, de r.-k. school, het r.-k.

armbestuur en aan zijn dienstbode Anna Hardeveld. Ze kregen alle vier f 500,-. De opbrengst van de geveilde inrichting van de pastorie was voor de familie. Zijn wijnkelder bracht iets meer op dan het aan de armen geschonken bedrag. Volgens J.C. van der Loos, schrijver van *'Geschiedenis der parochie Nederhorst den Berg: 1811-1911'*, schreef hij in zijn brieven als het zo te pas kwam: *"mijn geld en mijn gezondheid heb ik aan Nederhorst den Berg opgeofferd."* Twee bewijzen daarvan stonden als een huis, te weten de nieuwe kerk en de katholieke school.

De opvolger van Vismans, Petrus Geenen, had al snel kritiek op de bestuurlijke en financiële situatie van de parochie. Vismans' broederschap zou krachtadig meegewerkt hebben om de bouw van de kerk te verwezenlijken, maar volgens Geenen had het geld van de zondagse tweede collecte, dat vanaf 1882 naar de kas voor de nieuwbouw ging, aan de armen besteed moeten worden. Hij eiste dat alle broederschapswinst in het vervolg ten goede zou komen aan de kerk, teneinde de schuld af te lossen die nog op de broederskerk rustte. In essentie was de parochiekerk gewoon van de gelovigen van Nederhorst den Berg waarin de broederschap zich alleen maar had gevestigd. Dat geesteskind van Vismans was volgens Geenen tot dan toe een aaneenschakeling van ellende voor Den Berg geweest. Hij memoreerde verder dat ook de protestanten er schande van spraken dat er hier door de katholieken zo verschrikkelijk weinig voor de

Pracht en praal bij het 25 jarig priesterjubileum van pastoor Geenen, (1881 tot 1906). De preekstoel kreeg hij cadeau van de Broederschap en zijn parochianen.

armen werd gedaan. De deken van Ouderkerk aan de Amstel was het op alle punten met hem eens.

Tot slot moet toch Naatje Hardeveld nog een keer genoemd worden. Zij was 28 jaar de trouwe dienstbode van pastoor Vismans geweest en liet in 1900, natuurlijk geheel onverwacht, 14 stukken kerkklening van f 100,- met een rentepercentage van 3,5 procent na aan de armen. Een meer dan welkome aanvulling voor het armbestuur zodat dat ongetwijfeld schoenen heeft gekocht voor de kinderen uit acht gezinnen die 'noodgedwongen' moesten spijbelen, omdat hun ouder(s) door armoede gekweld, zich niet konden veroorloven schoenen voor hun kroost te kopen. Het armbestuur had door haar toedoen iets minder zorgen en in de jaren daarna verlichtten gestaag binnenkomende giften haar voorheen zorgelijk bestaan.

Bronnen:

Jan Baar, De Parochie H. Maria Hemelvaart van Nederhorst den Berg en Nigtevecht, in: Een Kansrijk bestaan. 2000.
ARKHMH, Parochiële charitas en maatschappelijk werk.

Een wierookvat uit 1845

Rob Stalenhoef

Laat mijn gebed mogen stijgen als wierook omhoog tot uw aanschijn; moge het, als ik mijn handen ophef, tot een avondoffer voor U zijn. Psalm 141, 2.

Behalve als symbool voor het opstijgend gebed wordt wierook in de katholieke kerk ook gebruikt als eerbewijs; men bewierookt het Allerheiligste, het kruisbeeld, het altaar als symbool van Christus, de offergaven gedurende de mis, de bedienaren en het gelovige volk.

Als laatste daad van de kerk wordt tot slot van de uitvaartplechtigheid het lichaam waarin een overledene eens woonde bewierookt alvorens het uit het kerkgebouw wordt gedragen. Hiertoe bezit de parochie enkele wierookvaten. In het vat wordt een brandend kooltje gelegd (dit brandt zo'n 30 à 45 minuten). Vanuit het 'scheepje' worden de wierookkorrels op het kooltje gestrooid en bij verbranding levert dit een welriekende rook op. Doordat het vat aan een ketting hangt, kan er mee worden gezwaaid.

Het zilveren wierookvat is een geschenk van mejuffrouw Johanna Smits uit 1845. Het vat is gesigeneerd met J. ten Brink, de jaarletter is van 1845.

De zilversmid woonde te Amsterdam. De prijs van wierookvat en scheepje bedroeg f 267,75.

Johanna Smits was de zus van Joannes Smits, de eerste pastoor van de parochie. Na diens overplaatsing naar Ankeveen in 1817 bleef zij in Nederhorst den Berg wonen tot haar dood in 1851. Zij werd begraven op het nieuwe kerkhof dat in 1850 geopend werd in de tuin van de pastorie. Nu is hier de Jac. v. Ruijsdaelstraat gesitueerd.

Zij was een weldoenster van de parochie en schonk naast het wierookvat o.a. ook een zilveren ciborie, een zwarte koorkap en een kruis op het oude kerkhof aan de Voorstraat. Ook liet zij twee certificaten à f 2000,- na.

Het wierookvat uit 1845. (foto Theo van der Zee)

Er staat in verre landen een witte oogst te veld De kindsheidprocessie

Gerard Baar

Een van de gebeurtenissen uit mijn roomse jeugd staat als de dag van gisteren in mijn geheugen gegrift. Voorzien van een opgeplakte baard en gekleed in een bruine pij met een wit koord om mijn middel, voelde ik mij op tienjarige leeftijd volkomen missionaris. De grote tuin rond de kerk vormde het decor van de processie. De bonte stoet liet zien dat er nog heel wat te bekeren viel in deze wijde wereld. Het is geen wonder dat ik aangekleed en wel gegrepen werd door een bezielend gevoel. Het staat mij bij dat we bij de enige kindsheidprocessie waarin ik meegelopen heb, uit volle borst nijver ingestudeerde liederen zongen waarvan ik maar van één de eerste regel onthouden heb. Die regel had voor mij op die nog jonge leeftijd een romantische lading van heb ik jou daar.

Pastoor Van den Burg en zijn kapelaan met alle verklede kinderen en leerkrachten van de r.-k. school in de tuin achter de kerk.

Tijdens het zingen van de woorden: 'Er staat in verre landen een witte oogst te veld' kreeg ik het gevoel dat er werk aan de winkel was. Fanatiek zamelde ik met vriendjes, op aanraden van de zusters en juffrouwen van de school, zoveel mogelijk zilverpapier voor de missie in. We keken bij wijze van spreken de pakjes sigaretten van onze vaders (moeders rookten nog niet) leeg om zo snel mogelijk het lot van de 'arme zwartjes' te verzachten. Het kan nog erger, voor straf zwartgemaakte stoute kinderen als negertjes mee laten lopen in zo'n processie, maar dat gebeurde weer vóór mijn tijd. Ik ben later een paar keer woeste rivieren overgestoken, maar heb geen moment meer aan mijn jeugdige bekeringsdrang gedacht.

Op de foto uit 1927 staat pastoor Van den Burg links naast zijn jonge kudde, geflankeerd door profane (wereldse) opvoeders, die zich af en toe een hemelse status aanmatigden als de door hen beoogde handhaving van het gezag in het ge-